

ETT LYFT FÖR KLINKBÅTSTRADITIONEN

FOTO: SLS ARKIV, SLS 406 A, VALTER FORSBLOM

Träskbåt i Kaitjärn, Kronoby, 1931.

TRÄBÅTAR

handlar om passion.

Om kärleken
till materialet,
och respekten
för hantverket.

Men genom
tiderna har det
också handlat om
en livsnödvändighet
– om familjens
överlevnad
och förutsättningarna
att klara vardagen
längs kusten.

Den österbottniska träbåten

Innan det fanns vägar var det naturligt att ta sig fram över vattnet, både längs kusten och i insjöar. Båten var en självklarhet, och en förutsättning för livet. Med båt besökte man sina fiskevatten, hämtade foder och hö från holmarna i skärgården, besökte betesöarna för att mjölka korna och flyttade ut djuren till betet. Man seglade också till städerna för att sälja fisk och andra produkter, och i skärgården tog man båten till kyrkan på söndagarna. Kunskapen att bygga båtar gick i arv, från far till son.

Konsten att segla är i princip lika gam-

mal som båtarten. I skärgården har man seglat och rott lika länge som man har bott här. Att kryssa i motvind med en rårigg var ineffektivt och man försökte inte ens, utan rodde i motvind eller väntade tills vinden vände. Kyrkan och prästerna var inte heller speciellt förtjusta i båtar som gick i motvind – de ansågs av vissa till och med vara djävulens verk.

I dag vet vi tack och lov bättre. Välkommen med på en resa genom klinkbåtarnas Österbotten – bland bordläggningar, spanter och rotvirke.

Svenska Österbottens förbund
FÖR UTBILDNING OCH KULTUR

Svenska
kulturfonden

Museovirasto
Museiverket

ETT LYFT FÖR KLINKBÅTSTRADITIONEN

FOTO: SLS ARKIV, SLS 405 A, VALTER FORSBLOM

Lillbåtsbygge i Korsnäs, 1930.

METODEN

att bygga båtar med bordläggning i klink anses härstamma från Skandinavien. Under nordisk forntid och medeltid var det vanligt med klinkbyggen.

Redan vikingarna använde alltså klinkbyggda skepp, och de har visat sig vara betydligt äldre än så. Det äldsta fyndet har gjorts i danska Nydam. Fyndet har daterats till cirka år 190 efter Kristus.

Klinkbåten – gammal är äldst

Klink är en teknik där man lägger bordläggningsplankorna omlott, så att brädkanterna hamnar ett stycke utanpå föregående brädvarv. Plankorna fogas sedan samman längs den överlappande kanten, lanningen.

Båtens bas utgörs av kölen, eller bottenstocken, samt för- och akterstävén där borden sedan fästs eller naglas samman.

Bordgångarna är fästa i spanten, och på de äldre båtarna använde man vidjor och dymlingar, alltså enkla träpluggar. Än i dag används dymlingar tillsammans med olika sorters spik eller skruv för att fästa borden i spant och bottenstockar.

I en klinkbyggd båt passas spant och bottenstockar in i skrovet först när bordläggningen är färdig. Spanten anpassas sedan efter båtens form och sätts ihop med borden. Detta i motsats till exempelvis en kravellbyggd båt, där man bygger båten på dess stomme.

Båten tätas med lingarn och tjära. Förr användes även växtfibrer, mossor eller djurhår som blandats med tjära. De riktigt gamla klinkbåtarna byggdes utan mallar och ritningar, och för att få skrovet liksidigt använde man troligen olika slags måttkäppar och lodbräder.

Svenska Österbottens förbund
FÖR UTBILDNING OCH KULTUR

Svenska
kulturfonden

Museovirasto
Museiverket

Båtarna anpassades efter användaren

I Österbotten kallades de lite större båtarna skötbåt. De var ofta mellan 23 och 27 fot långa, och här fanns det vid behov plats att övernatta ombord, till exempel under längre fiskefärder eller jaktresor. Skötbåten hade vanligen två master för sprisegel och storsegel. Den skulle vara robust, klara sjögång och tåla tung last.

För färder inomskärs räckte det med mindre båtar på 18–20 fot. I trakterna kring Larsmo och Öja kallades de mindre båtarna

ängsbåtar. Det var närmast en liten julle som man åkte ut till holmarna med. Ängsbåten fick sitt namn av att man ofta använde den för att åka ut och slå gräsängarna i skärgården. Det fanns också en speciell båtmodell enkom för damer – mjölkanbåten. Den kom väl till pass när kvinnfolket skulle ut i skärgården och mjölka korna som var på sommarbete. Och för säljaktresor användes specialbyggda fälbåtar.

När båtarna började utrustas med mo-

torer i stället för åror och segel hände det något med formen. Båtarna kom upp i allt högre hastigheter, vilket krävde att de var rakare i formen.

Den tunga motorn var en utmaning för konstruktören. De gamla träbåtarna som fick motor vaggade ofta som en gunghäst på ytan. Enligt ett gammalt uttryck sa man att båten *gick på tårna*. Först när utombordare blev vanliga började man bygga båtar med akterspegel.

Erik Nordkvist med sällskap på roddtur i Vörå, omkring 1920.

FOTO: SLS ARKIV, SLS 865 B, ERIK HÄGGLUND

Svenska Österbottens förbund
FÖR UTBILDNING OCH KULTUR

Svenska
kulturfonden

Museovirasto
Museiverket

KULTUR
ÖSTERBOTTEN

ETT LYFT FÖR KLINKBÅTSTRADITIONEN

FOTO: DAN-ERIK OLSEN

DEN HEMLIGA FORMELN

Formen på en båt byggs upp av förhållandet mellan längd, bredd och djup. Båtbyggare mäter alltid i tum och fot, enligt följande formel:

$\text{längd} / 3 = \text{bredd}$
 $\text{bredd} / 3 = \text{djup och höjd}$

Sedan är det upp till konstruktören att modifiera måtten så att de passar hans smak.

Malaxjulla

Replotjulla

Lillbåt i Korsnäs

FOTON: SLS ARKIV, SLS 405 A, VALTER FORSBLOM

Skötbåtsbygge i Bosund 2020–2021, Mattias Svenlin.

Sådan byggare, sådan båt

Alla båtbyggare hade sin egen stil, och båtarna fick ofta sitt namn efter upphovsmakaren. Byborna såg genast om det var en Brännbacka eller en Svenfelt som kom på fjärden.

Exakt vad det är som tilltalar ögat är svårt att säga, det handlar helt enkelt om tycke och smak, om harmoni och vad som anses vara vackert. Innan det fanns mallar och ritningar var båtbygge också lite av en yrkeshemlighet, och båtbyggarna drevs av viljan att göra en ännu bättre båt, med finare linjer och bättre sjöegenskaper.

Svenska Österbottens förbund
FÖR UTBILDNING OCH KULTUR

Svenska
kulturfonden

Museovirasto
Museiverket

ETT LYFT FÖR KLINKBÅTSTRADITIONEN

FOTO: DAN-ERIK OLSEN

Skötbåtsbygge i Bosund 2020–2021. Här har båtprojektet precis startat, och bordläggningen är i full gång.

Gamla beprövade metoder och material

Är du intresserad av att bygga en egen träbåt? Det första du behöver göra är att hitta lämpligt material.

För att bygga en mindre träbåt behöver du minst tre stockar – en krokig, en riktigt rak och fin, och en som är ordentligt grov nertill. En skicklig båtbyggare väljer virke med omsorg. Träden ska helst huggas så

länge marken är frusen. Också torkningen är viktig. Speciellt granen är ett känsligt virke som lätt ruttnar ifall de sågade plankorna inte radas upp tillräckligt luftigt.

Äldre båtbyggare var noggranna med att ta bort barken på kanterna. I dag har vi mätare för att hålla koll på luftfuktigheten, men förr fick man gissa sig fram. Också det

en kunskap som var nedärvd och inlärd.

Virket behöver ha speciella egenskaper för att ge maximal styrka och struktur, och för att minska fuktrörelse. I bordläggningen ska man till exempel alltid sträva efter virke med genomgående samma fuktighet och samma riktning på årsringarna, och träet får gärna vara felfritt, utan kvistar.

VÄLJ VIRKE MED OMSORG

AL – Lätt och mjukt. Ruttnar snabbt i fuktiga miljöer på land, men beständigt i vatten. Rödlätt färg.

BJÖRK – Inget lämpligt material för båtbygge, mest på grund av dess känslighet för röta.

EK – Vanligaste träslaget för båtbygge, men ovanligt i Österbotten. Hållbart, tungt, vattenbeständigt.

FURU – Mjukt, lätt, och lätt att basa, men vrider sig gärna. Ljus färg, som mörknar med åren.

GRAN – Rejält segt. Passar för master, bommar, spristänger och åror.

LÄRKTRÄD – Rödaktig färg. Något svårbehandlat, men bra beständighet i vatten.

Svenska Österbottens förbund
FÖR UTBILDNING OCH KULTUR

Svenska
kulturfonden

Museovirasto
Museiverket

ETT LYFT FÖR KLINKBÅTSTRADITIONEN

FOTO: DAN-ERIK OLSEN

FOTO: SLS ARKIV, SLS 405 A, VALTER FORSBLOM

Båtvirke i Korsnäs, 1930.

Skötbåtsbygge i Bosund 2020–2021.

Oskarvat är bäst

Materialet till en ny båt togs på rot, och storleken avgjordes ofta efter hur lång köl som gick att få ut i ett stycke. En oskarvad köl gör nämligen båten mera hållbar.

Däremot var det vanligt att borden var skarvade. De här skarvarna kallas lask, och hålls ihop av laskbrickor på insidan av bordläggningen. Ett knep för att undvika svagheter i skrovet är att placera brickorna omlott med avstånd emellan.

Innan man började använda sågade bord radialspräcktes de ut ur stocken med hjälp av kilar och klubbor, och putsades sedan

med yxa. Träets fibrer behölls då intakta, vilket gjorde att borden blev elastiska och hållbara och båten rörde sig följsamt i sjön.

I dag är båtbyggandet en viktig näring i Österbotten, och teniken har sina rötter i de traditionella metoderna. Båtbranschen är en högteknologisk bransch med en ständigt pågående utveckling, både när det gäller teknik och material. Men i grunden finns träbåten, och kunskapen som ärvdes från far till son i kustbyarna. Kunskap som sällan fanns nedtecknad, men som alla hade tillgång till.

Svenska Österbottens förbund
FÖR UTBILDNING OCH KULTUR

Svenska
kulturfonden

Museovirasto
Museiverket

ETT LYFT FÖR KLINKBÅTSTRADITIONEN

Traditionellt träbåtsbygge på 1980-talet, Arne Brännbacka.
FOTO: BOSUND BÅT-, FISKE OCH JAKTMUSEUMS SAMLING

FOTON: DAN-ERIK OLSEN

Under 2020–2021 byggde en grupp talkoarbetare i Bosund en traditionell skötbåt under ledning av kunniga båtbyggare, bland dem Jan-Erik Nyfelt, till vänster på nedersta bilden.

VATTNET FÖRENAR

Vi har alltid varit åtskilljda av vatten, men samtidigt förenade. För oss längs kusten har båtar i alla tider varit avgörande för livet och vardagen, och för utkomsten i skärgården.

Svenska Österbottens förbund
FÖR UTBILDNING OCH KULTUR

Svenska
kulturfonden

Museovirasto
Museiverket

ETT LYFT FÖR KLINKBÅTSTRADITIONEN

Gamla bilder berättar

FOTO: SLS ARKIV, SLS 388, CURT SEGERSTRÅLE

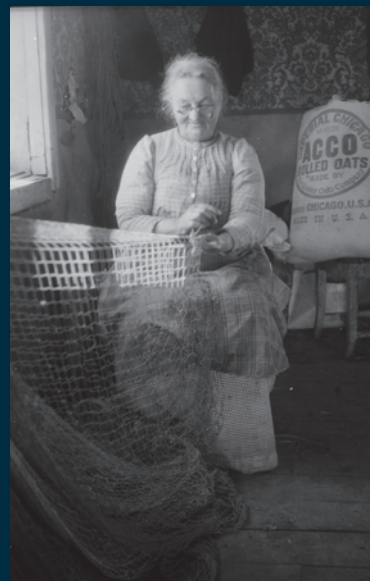
Fiskare Harald i Karleby, året är 1924.

FOTO: SLS ARKIV, SLS 388, INA ROOS

Skötbåt i Skaftung, cirka 1900.

FOTO: SLS ARKIV, SLS 388, CURT SEGERSTRÅLE

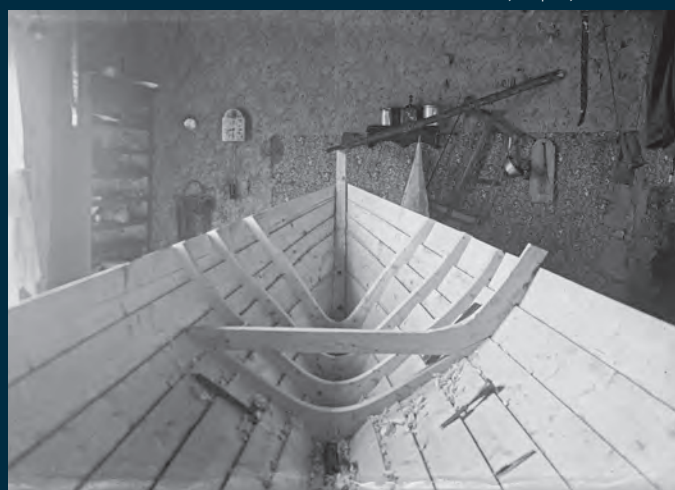
Reparation av en gäddryssja. Bilden är tagen i Rödsö, Karleby år 1924.

FOTO: SLS ARKIV, SLS 865 B, ERIK HÄGGLUND

Västerö i Maxmo, 1920–30-talet.

FOTO: SLS ARKIV, SLS 406 A, VALTER FORSBLUM

Båtbygge i Bosund på 1930-talet. Notera att bygget pågår inne i huset, troligen i samma rum som användes som kök och allrum.

Svenska Österbottens förbund
FÖR UTBILDNING OCH KULTUR

Svenska
kulturfonden

Museovirasto
Museiverket

KULTUR
ÖSTERBOTTEN

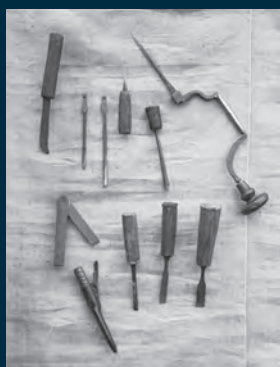
ETT LYFT FÖR KLINKBÅTSTRADITIONEN

VERKTYGEN

och redskapen
har utvecklats med tiden.

Här några exempel
som man hittar i gamla
båtbyggerverkstäder:

FOTON: SLS ARKIV, SLS 405 A, VALTER FORSBLOM

Österbottniska öskar
i trä från 1930-talet

SLS ARKIV, SLS 406 B, BERNDT J SCHAUMAN

FOTO: SLS ARKIV, SLS 405 A, VALTER FORSBLOM

Vranghjul på Bergö. Vrang är ett äldre ord för spant, och hjulet användes för att böja spanterna.

Sudband och aktertoft

Inredningsdetaljerna har sina egna benämningar:

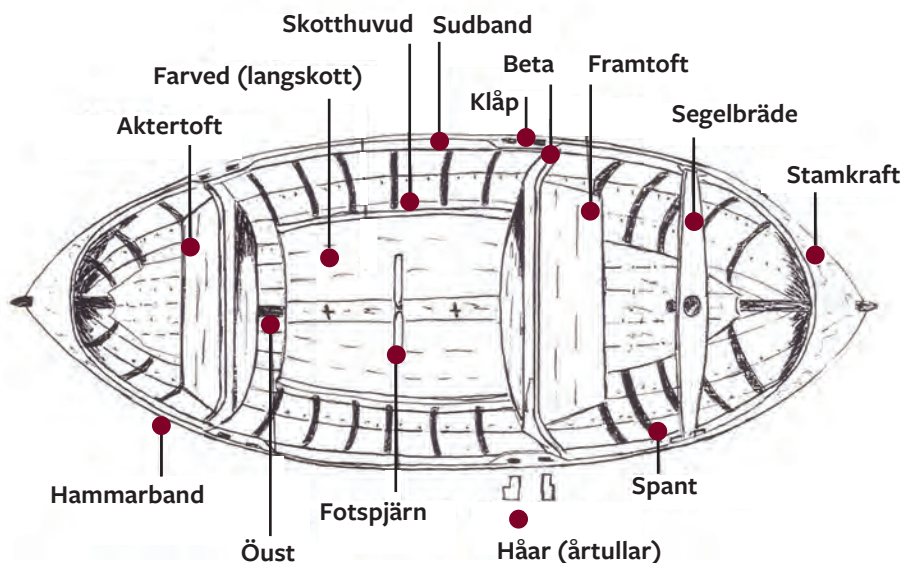

ILLUSTRATION UR FREDRIK BJÖRKSOGS BOK LARSMOBÅTEN

Svenska Österbottens förbund
FÖR UTBILDNING OCH KULTUR

Svenska
kulturfonden

Museovirasto
Museiverket

ETT LYFT FÖR KLINKBÅTSTRADITIONEN

ILLUSTRATION: SLS ARKIV, SLS 406 B, BERNDT J. SCHAUAMAN

Har du koll på lasken?

ORDLISTA FÖR BÅTFOLK

Akter – Bakre delen i en båt.

Babord – Båtens vänstra sida.

Basa – Hetta upp trä så att det kan böjas.

Bord – En enskild längsgående planka i bordläggningen.

Bordgång – En eller flera bordplankor som går från för till akter på vardera sida om båten.

Bordläggning – Skrovet på en träbåt, som består av längsgående plankor (bord) som fogats samman.

Durk – Båtens golv.

Dymling – Träplugg.

Fot – 30,48 centimeter.

Klink – Båtbyggarteknik där bordläggningsplankorna läggs omlott.

Knop – Hastighet till sjöss. Betyder en sjömil, vilket motsvarar en distansminut per timme (1852 meter).

Kravell – Teknik för bordläggning där borden ligger kant-i-kant.

Kryssa – När en segelbåt seglar i sick-sack snett mot vinden.

Lanning – Överlappning för bordläggningsplankor.

Lask – Skarvar i bordläggningen.

Nåt – Fogen mellan två bord eller två däcksplankor.

Skott – Båtens väggar.

Skötbåt – Större träbåt, ofta med två master.

Spant – Tvärgående konstruktion på insidan av båten som håller ihop och stärker upp skrovet.

Spunning – En skåra i stäv och köl för infästning av bordläggning.

Styrbord – Båtens högra sida.

Stäv – Båtens för eller akter.

Tum – 2,54 centimeter.

L = 5,14 m.
B = 1,7 m.

JULLA

Larsmo 18.7.1931

Berndt J. Schauaman

Ritningen föreställer en Larsmojulla, och finns i Svenska Litteratursällskapets arkiv.

Svenska Österbottens förbund
FÖR UTBILDNING OCH KULTUR

Svenska
kulturfonden

Museovirasto
Museiverket

KULTUR
ÖSTERBOTTEN

ETT LYFT FÖR KLINKBÅTSTRADITIONEN

VILL DU LÄRA DIG MERA?

Klinkbyggda träbåtar används fortfarande allmänt i Österbotten. Besök gärna ett museum, ett hamnområde eller en båtplats och beundra mångfalden!

• Kvarkens båtmuseum

Ett av Nordens största museer för bruksbåtar. I samlingarna finns över 95 båtar, 130 båtmotorer och cirka 3000 andra föremål som anknyter till båtar, fiske, säljakt och skärgårdsliv.

• Bosund båt-, fiske- och jaktmuseum

Här finns 60 unika träbåtar, de flesta från mitten av 1900-talet. Här hittar du även en stor samling båtmotorer, fiskeredskap, säljaksutrustning och vrakfynd, samt andra lokalhistoriska maritima föremål.

• Sjöfartsmuseet i Kristinestad

• Kaskö fiskemuseum

• Fiskemuseet i Harrström

• Korsnäs hembygdsmuseum

• Granösunds fiskeläge i Södra Vallgrund

• Brages friluftsmuseum i Vasa

• Skeppsgården i Jakobstad

Mera info om museerna hittar du på www.museiportalosterbotten.fi

Våra gemensamma rötter

Projektet *Ett lyft för klinkbåtstraditionen i Österbotten* har genomförts i de 14 österbottniska kommunerna, och startade i maj 2020. Fokus har legat på ökad synlighet och mera samarbete kring de traditionella båtarna.

Initiativet togs av Bosund båt-, fiske och jaktmuseum, som ville bygga en traditionell

skötbåt under ledning av en kunnig mästare. Båten har byggts med traditionella metoder, som samtidigt dokumenterats. Resultatet är bland annat denna utställning om traditionellt båtbygge, tillsammans med den nybyggda skötbåten. Båtbygget har även dokumenterats på film, och kan ses på www.kulturosterbotten.fi.

En pojke med sin första båt. Fotografiet är taget i Pjelas 1931.

FOTO: SLS ARKIV, SLS 406 A, VALTER FORSBLOM

Svenska Österbottens förbund
FÖR UTBILDNING OCH KULTUR

Svenska
kulturfonden

Museovirasto
Museiverket

KULTUR
ÖSTERBOTTEN

ETT LYFT FÖR KLINKBÅTSTRADITIONEN

KLINKBÅTEN

är högaktuell igen.

Tack vare ett gemensamt initiativ från de nordiska länderna har klinkbåten nominerats till Unescos representativa lista för immateriellt kulturarv.

Listan brukar beskrivas som motsvarigheten till världsarvslistan, fast för immateriella kulturarv. Nomineringen *Nordiska klinkbåts-traditioner* lämnades in i mars 2020.

Ett immateriellt kulturarv är traditionell kunskap som upprätthålls människor emellan, och som värdesätts i samtiden. Till exempel av hantverk, ritualer, musik och berättelser. Immateriella kulturarv är beroende av de människor som utövar dem, och de varierar över tid och rum.

• **PROJEKTET FINANSIERAS AV**
Museiverket, Svenska kulturfonden
och William Thuringstiftelsen

• **SKYLRTARNA ÄR PRODUCERADE AV**
Sonja Finholm, Alfred Media

• **KÄLLOR**
Sjöhistoriska museet, Sverige
Museiverket
wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi
Institutet för språk och folkminnen
Wikipedia
Svenska Litteratursällskapets arkiv
Boken Larsmobåten
samt intervjuer med båtbyggare

Ett arv för eftervärlden

Vad är det för speciellt med de klinkbyggda båtarna? Varför ska just de bevaras för eftervärlden?

En förklaring är att klinkbåten är en nordisk båtmodell med gamla rötter, och det traditionella sättet att bygga träbåtar. Faktum är att det finns 2000 år gamla arkeologiska fynd av klinkbyggda båtar. Metoden går ut på att man lägger borden, det vill säga båtbräderna, så att brädkanten hamnar ett stycke utanpå föregående brädevarv. En klinkbåt är med andra ord en helt vanlig allmog- eller träbåt. Även om variationerna i utseende är stora, så byggs klinkbåtarna fortfarande i stort sett med samma metod i hela Norden.

Klinkbåten är en självklar del av vår österbottniska historia, men vi behöver ändå

reflektera över hur vi kan trygga traditionerna även för kommande generationer. En del av målsättningen med nomineringen till Unescos lista är att lyfta klinkbåts-traditionen. Det jobbar vi för också i Österbotten. Träbåten har en given plats i vår historia. Tänk bara på Postrodden, Monäsrodden och Smuggelrodden – evenemang som årligen samlar stora åskådarmängder kring de traditionella båtarna. Tänk på vapensmugglingarna under krigsåren, på fiskefärder och säljakt. På alla österbottniska kustmuseer som har fina träbåtar bevarade i sina samlingar.

I dag finns det uppskattningsvis 200 klinkbyggda båtar i seglingsskick bevarade i Finland, och ett tiotal föreningar som klassificeras som traditionsbåtsföreningar.

Knoparbåt med sprisegel, Korsnäs 1930.

FOTO: SLS ARKIV, SLS 405 A, VALTER FORSBLOM

Svenska Österbottens förbund
FÖR UTBILDNING OCH KULTUR

Svenska
kulturfonden

Museovirasto
Museiverket

KULTUR
ÖSTERBOTTEN

